

У ньому не просто викладено інформацію з приводу соціології як науки, її функцій, методів і головних наукових напрямів, а здійснено авторський задум — подати свій погляд на природу і специфіку соціологічного пізнання світу. При цьому Ірина Марківна відокремила науку від інших способів пізнання і духовної діяльності й дала чітке визначення критеріїв власне наукового соціологічного знання. Так само послідовно і ясно вона окреслила відмінність між академічною соціологічною наукою із безліччю методологічних підходів, з одного боку, і прикладними соціологічними дослідженнями, соціальною інженерією — з іншого. Особливу увагу тут приділено соціальній природі соціології, її залежності як від соціального замовлення, так і від політики. І нарешті, Ірина Марківна обґрунтувала необхідність громадянської позиції соціолога не тільки як відчуженого спостерігача та експерта, а й як суб'єкта в сучасних йому соціальних процесах. Вона сама посідала таку позицію у своїй науковій діяльності й хотіла бачити її в діяльності своїх учнів і всього українського соціологічного співтовариства.

Свого часу підручник Ірини Марківни Попової був одним із перших в Україні, зараз їх написано чимало, але то був авторський курс соціології, що й досі становить велику рідкість. І якщо погодитися з Іриною Марківною, що наука — це не лишень особливий вид знання, а й особлива форма духовної діяльності, то навчати цього належить не тільки за посередництва текстів, а й пропонуючи взірць для наслідування — через свої дії, свої життєві принципи. Її життя і було таким взірцем.

*НАТАЛІЯ ОТРЕШКО,
доцент соціогуманітарного факультету МСУ*

Ми жили в один час із нею...

Біографія Ірини Марківни Попової, з одного боку, визначилася за радянських часів, а з іншого боку, відображає перелом епохи, “важкі для країни та всіх нас роки”, як написала вона у посвяті до своєї монографії “1989–1991. Діагноз часу (Одесити про себе і зміни в суспільстві): Історико-соціологічні нариси” (2006). У цій книжці вона ніби сигналізує: прийшов час для спокійного неупередженого наукового аналізу нашого нещодавнього минулого, для того, щоб з'ясувати, чому романтика перебудови захлинулася в “зухвалих 90-х”. Багато її оцінок перебудовного періоду, як показав час, виявилися слушними, інші переглянула і доповнила вона сама. Незалежно від ставлення до радянської доби, Ірина Марківна завжди вважала себе причетною до неї. Із численних бесід із нею я зрозумів, що І.Попова, залишаючись незалежним ученим, відстоювала інші стратегії реформування суспільства, ніж прийняті у 1991–1992 роках. “Брехні стільки, що задихнутися можна”, — писав у “Окаянних днях” в Одесі Іван Бунін. І 80 років по тому історія мала повторитися парадоксальним чином.

Ірина Марківна довела на прикладі власного життя, що, перебуваючи всередині радянської (а пізніше — пострадянської) системи, можна було порушувати й розв'язувати чимало серйозних проблем суспільства, не вдаючися до революційних кроків, які зазвичай повертають розвиток суспільства назад і переламують долі мільйонів людей.

Ірину Марківну більше цікавили долі пересічних людей, і вона доклала неабияких зусиль до практичного втілення ідеї створення Народних архівів. Один із уроків її життя, на мій погляд, полягав у тому, щоб перебирати на себе відповідальність за історію, котра здійснюється на твоїх очах і за твоєї участі.

Продукуючи нове наукове знання, ґрунтуючись на даних номінально регіональних досліджень, Ірина Марківна зробила свій неоціненний внесок у розуміння механізмів соціетальної трансформації не лише українського суспільства. Соціальним середовищем і дослідницьким об'єктом для неї був увесь пострадянський простір (причому годі говорити, що саме місто її життя — Одеса — може вважатися провінцією лишень у головах окремих столичних снобів).

Скромність і м'якість характеру поєднувалися в Ірині Марківні із твердістю в захисті принципів — етичних і творчих. Для її стилю діяльності були характерні органічна єдність теорії та практики, традиції та свободи, ясність і завершеність формулювань у полемічних доповідях і статтях. Вона завжди говорила те, що думала, робила те, у що вірила. Непідробна пошана до співбесідника, обов'язковість і делікатність, ставлення до людей незалежно від їхнього статусу були виявом її істинної інтелігентності, що завжди викликала глибоку симпатію до неї. Ірину Марківну шанували навіть ті, хто був її ідейним опонентом. Вона ні перед ким не запобігала, чесно працювала в ім'я кращого майбутнього своєї країни. До останнього дня була людиною дуже енергійною, працездатною, спростовуючи традиційні уявлення про вік. Дуже багатьом людям тепер бракуватиме її ненаписаних праць, непрочитаних лекцій, просто людського слова, поради, підтримки. Для всіх, хто працював з Іриною Марківною, хто знав її, вона була і залишиться еталоном подвижницького ставлення до соціології, до виховання і підготовки молодих фахівців, зразком Ученого, Педагога і Громадянина.

Вірю, що сила її впливу на суспільні процеси в Україні триватиме і по завершенні її земного життя. А нам, тим, хто залишився, ще належить повною мірою освоїти її багату творчу спадщину.

*ОЛЕКСІЙ БЄЛЕНОК,
провідний соціолог відділу соціальних структур
Інституту соціології НАН України*